

Bazin és környéke múltjának kutatója, Meissl Ferenc¹

A kiegészítést követően Magyarországon egyre jelentősebb érdeklődés jelentkezett a helytörténet és különösen az egyes települések írott és tárgyi emlékeinek összegyűjtésére, dokumentálására. Ebben egyrészt a helyi társadalmi életben szerephez jutó személyek, másrészt a régmúlt idők emlékei iránt érdeklődők játszottak egyre jelentősebb szerepet. Ők voltak azok, akik ezen idők emlékei közé tartozó régészeti leletekkel, oklevelekkel vagy céhes emlékekkel olykor országos gyűjteményeket gyarapítottak, azonban ezekből egyre gyakrabban jutottak az általuk helyben alapított egyleti gyűjteményekbe, múzeumokba is. Ugyancsak megfigyelhető körükben az összegyűjtött tárgyi és írott források közreadásának igénye, a közlés a helyi heti- és napilapokban, egyleti évkönyvekben vagy önálló kötetekben történt. Az esetek nagy részében ezek szerzőiről csupán elszórt adatok állnak rendelkezésre, pedig szerepük nem elhanyagolható a hazai honismeretben.

MEISSL FERENC – GYÓGYSZERÉSZ, POLITIKUS, GYŰJTŐ ÉS MÚZEUMALAPÍTÓ

Meissl Ferenc Bazin azon polgárai közé tartozott, akik fontos szerepet játszottak a város, sőt, Pozsony megye társadalmi, politikai és művelődési életében. Az 1837-ben Bazinban

Meissl Ferenc (Kis-Kárpáti Múzeum, Bazin)

született gyógyszerész 1934-ben Bécsben hunyt el.² A lexikonban található rövid életrajzát fontos adatokkal egészíti ki azon irat, amelyben a császárnak Meissl Ferenc működését ismertették 1895-ben a *Ferenc József Rend Lovagkeresztjére* való felterjesztés alkalmából.³ E szerint 1862-ben apjától átvette a bazini gyógyszertárat, és ettől kezdve folyamatosan részt vett a település nyilvános és társadalmi életében. 1866-ban a porosz-osztrák háborúban részt vállalt a sebesültek elhelyezésében és ellátásában. 1867-ben városi tanácsos, majd 1869-től négy éven át a város polgármestere. Az iskolaszék elnökeként jelentős szerepet játszott a bazini oktatás

1 A tanulmány elkészítését a Szlovák Tudományos Akadémia és az Európai Unió által támogatott SASPRO 0104/01/03 pályázat tette lehetővé. Itt szeretnénk megköszönni dr. Oross Andrásnak (Archivdelegation in Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien) a bécsi levéltárban található irat megkeresését, valamint Július Vavának (Malokarpatské múzeum v Pezinku), aki Meissl Ferenc portréjának fényképét hozzánk eljuttatta és közlését engedélyezte.

2 *Borovszky Samu*: Pozsony vármegye és Pozsony. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1904. 449.; Slovenský bibliografický slovník IV. zväzok M–Q. Matica slovenská, 1990. 142.

3 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei Vorträge Kt. 20. Nr. 4968/1895.

megszervezésében. 1870-ben a helyi tanártestület tanácsosává nevezték ki, majd 1875-ben a megyei tanáregylet tiszteletbeli tagjává választották. Meissl a modori és szentgyörgyi takarékpénztárak alapítója is volt, valamint 1874-ben ő hívta életre az önkéntes tűzoltó egyletet.⁴ 1887-ben a Vöröskereszt helyi szervezetét hozta létre és szervezte meg működését, betöltve annak elnöki tisztét is. Érdeklődését a természet- és bölcsészettudományok iránt jól mutatja, hogy madártani gyűjteményét a megyei tanítóképző iskolának adta, amelyért minisztériumi dicséretben részesült.

Meissl élénken érdekelte Bazin társadalmi élete mellett annak múltja is. 1902-ben egy kis könyvecskében mutatta be a város történetét a középkortól egészen a XIX. század végéig.⁵ Mint a bevezetésben írta, e munkát az elérhető oklevelek, levéltári források és egyéb adatok alapján írta meg. 1905-ben a céhes emlékeket összegyűjtve helytörténeti jellegű múzeumot alapított a bazini városházán.⁶ Meissl azonban a régészeti emlékműanyag is érdekelte és a Magyar Régészeti és Embertani Társulat tagjaként élénk figyelemmel kísérte a környéken előkerült leleteket. Erről a tanulmányban később ismertetésre kerülő levele és az általa összegyűjtött leletek mellett az *Archaeologiai Értesítő*ben megjelent rövid ismertetése tanúskodik.⁷ Ebben egy Terlingben (ma Vinosady, okr. Pezinok, Szlovákia) talált III. századi ezüsfibulát mutatott be.⁸

ŐSKORI LELETEK A NAGYSENKVICI TÉGLAGYÁRBÓL

A terlingi fibula ismertetése után öt évvel – 1898. március végén – a Magyar Régészeti és Embertani Társulat titkára, Szendrei János levélben fordult Hampel Józsefhez, a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának vezetőjéhez a következőkkel tájékoztatva:

„Igen tisztelt Uram!

Meissl Ferencz bazini gyógyszerész, társulatunk tagja a mellékelt dobozban lévő cserép és bronz régiségeket küldte be, melyek Nagy Schenkvitcz (Senkvicz, Pozsony m.) községben a vágvölgyi vasút közelében téglagyár felállításánál emberi csontvázakat találtak. A leleteknek folytatása is remélhető.

Kérem méltóztassék Meissl urnak köszönő levelet iratni.

Budapesten 1898 márczius hó 19én

Kiváló tisztelettel

*Kész szolgálja
Dr. Szendrei János
titkár”⁹*

A levélhez mellékelt dobozban egy ép fazék, öt edény fülrésze és tíz edénytöredék volt, valamint egy kisebb dobozkában bronz ékszerek és tárgyak töredékei. Ezen leleteket a Nemzeti Múzeum leltárkönyvébe 25/1898.1–16. leltári szám alatt leltározták be 1898. már-

4 Borovszky i. m. 449.

5 Meissl, Franz: Bozin, Bazin, Pösing, Bösing, königl Freystadt im Komitate Pozsony am Fusse der Kleinen Karpaten. Tyrnau, 1902.

6 Borovszky i. m. 215.

7 Meissl Ferenc: Terlingi ezüsfibula. *Archaeologiai Értesítő* 13. (1893) 381.

8 Polla Belo: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin, 1996. 204.

9 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Érem- és Régiségtár 175/1898.

cius 21-én.¹⁰ A leltárkönyvben a következő megjegyzés olvasható: „*Meissl Ferenc bazini gyógyszerész ajándéka Szendrey J. közvetítésével.*” A kerámiák közül azonban számos darabot az 1910-es években kidobtak, így ma már csupán egy kis szürkés, díszítés nélküli fazék, egy edény falrész, valamint a bronz töredékek találhatóak meg a múzeum őskori gyűjteményében.

Az Érem- és Régiségtár munkatársai ezután levélben fordultak Meisslhez, kérve a leletek előkerülési körülményeinek bemutatását. A válasz áprilisban érkezett meg, amelyben a gyógyszerész részletesen foglalkozott az előkerülési körülményekkel, sőt, egy térképet is mellékelte leveléhez a lelőhelyről:

„Bazin, 1898. ápril 9.

Teljes Czimed!

Tárgybeli becses közleménye folytán van szerencsém a nagysenkviczi leletre vonatkozólag a következőket közölni:

A lelet helye a Kiskárpátok lábánál keleti irányban mérve mintegy 8 kilométernyire Pozsonyvármegye Nagysenkvicz község határában van; domború, kelet felé ereszkedő hullámos fősíkon, melyben az ott folyó »Sifak« nevű patak irányára többé-kevésbé merőlegesen lefutó, a völgy lába felé egyenletesen mélyedő vizmosás látható.

Ezen mélyedések sárgás barna, helyenkint halványabb helyenkint meg élénkebb színű agyagba (Thon) vannak vájva; a mélyedések pontjaiban réteges alakulás nem látható.

Machota József a megjelölt területen közvetlen az ott húzódó vasút mellett téglagyárat épített s ezen gyárnak üzeméhez, részint agyag nyerése, részint planirozás és vízlevezetés céljából több ilyen vizmosást áthányatott, mely munka közben több emberi és egy lócsontvázra akadtak.

E csontvázak a fű színe alatt 1,5–0,5 méter mélységben fekvő helyzetben találtattak.

Az egyik ilyen csontváz a kezén a bronz sodort ékszer, a koponyája alatt pedig a beküldött ép edény hamúval megtöltve.

A lócsontvázon vagy annak közelében használati – vagy ékszerek nem találtattak.

A csontvázak helyzetében rendszer nincs; több észak–déli irányban több kelet–nyugati irányban van elhelyezve.

Láttam sok csontváz-töredéket, sőt az egyik árokletjtöbén egy koponyát, amelynek tartozékait a víz mosta ki és hordotta el, a telep földjében sok különféle edény-töredéket találni, ami arra mutat, hogy egykori emberi lakóhelyen vagyunk, amin különben a fősíkok fekvése is következtetni enged.

A gyártelep tulajdonosa szíves kézséggel megígérte, hogy az egyes leletekről értesít, melyekről annak idejében bátor leszek értesítést küldeni.

Kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett

Meissl Ferenc¹¹

10 Az ajándékozásról ugyanakkor az *Archaeologiai Értesítő* 1898. évfolyamában a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának negyedévi gyarapodását taglaló jelentésben a következő olvasható. Hampel József: A magyar n. múzeumi régiségtár gyarapodása az 1898. évi első negyedben. *Archaeologiai Értesítő* 18. (1898) 277.: „*Őskori cserepek és bronzkarperczek töredékeit, melyek Nagy-Senkviczen (Pozsony m.) a téglagyár telkén csontvázás sírokból kerültek elő, küldött ajándékol dr. Szendrei János szíves közbenjárásával Meissl Ferenc bazini gyógyszerész.*”

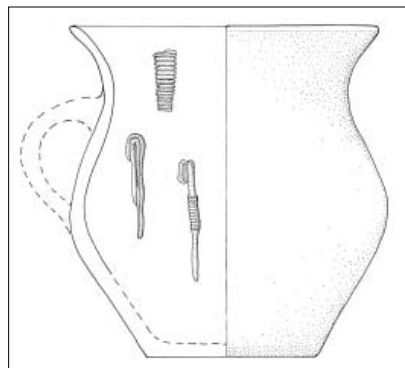
11 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Érem- és Régiségtár 263/1898.

A LELŐHELY

A Meissl által a Nemzeti Múzeumnak megküldött leletek a Bazin szomszédságában fekvő Nagysenkvic (ma Šenkvice, okr. Pezinok, Szlovákia) határában állt Machota-féle téglagyár területén kerültek elő az agyag kinyerésére szolgáló gödrökben. A lelőhelyre vonatkozó adat megerősítésre került Borovszky Pozsony megye-kötetében Nagysenkvic ismertetésénél: „A községben van Gross Samunak szeszgyára és Machola Józsefnek téglagyára, mely utóbbinak területén gyakran bukkannak őskori leletekre.”¹² Meissl a lelőhely bemutatása mellett annak térképét is mellékelte leveléhez, amely alapján a leletek lelőhelye pontosan azonosítható. A Machota-téglagyár a XIX. század végén alapított és főképpen tetőcserepeket és téglákat égettek itt egészen az 1973-ban történt bezárásáig. Ugyancsak innen származnak azok a szintén őskori leletek, amelyeket Pavol Zoch¹³ gyűjtött össze 1900-ban, majd ajándékozott 1902-ben a turócszentmártoni múzeumnak.¹⁴ A gyár tulajdonosa a pozsonyi Honismereti Múzeumot, a mai Szlovák Nemzeti Múzeumot, gyarapította itt előkerült leletekkel. A lelőhelyen még az 1950-es években is kerültek elő sírok, amelyekről csupán elszórt híradások állnak a rendelkezésre.

A LELETEK ÉRTÉKELÉSE

A senkvici téglagyár agyagkitermelő gödréből összegyűjtött kerámiaedények és töredékek, valamint a különféle bronz ékszerek csupán részben állnak a rendelkezésre. A Magyar Nemzeti Múzeumban egy részük elpusztult. A kis füles fazék tölcser alakú nyakkal a kora bronzkori únéti kultúra emléke, amelynek pontos analógiái a Gajár/Gajary és a Nyitraegerszeg/Jelšovce únéti temető sírjaiban kerültek elő.¹⁵ Ugyancsak e kora bronzkori kultúra jellemző leletei közé tartoznak az igen töredékesen fennmaradt bronz ékszerek. Ezek között található egy ún. ciprusi tű felső része, amely a későbbi típusok közé tartozik. A többi fém karperecek, valamint hajfonatdíszek töredéke. A bronzok között azonban egy igen ritka ún. tutuli, tölcser alakú csüngő is volt, amely sírleletből eddig nem volt ismert.¹⁶ Ezen leletek alapján megállapíthatjuk, hogy az agyagkitermelés során a kora bronzkori únéti kultúra késői fázisába tartozó temető sírjait bolygatták meg. Azonban a másik megmaradt kerámiatöredék jelzi, hogy a területen az újkőkori Lengyel kultúrához tartozó teppel is számolni kell.

A nagysenkvici kora bronzkori leletek: fazék, ciprusi tű, karperectöredék és tutuli

12 Borovszky i. m. 96.

13 Polla i. m. 143–144. Pavol Zoch (1850. 07. 03. Jasenov/Jasenová – 1907. 07. 23. Modra/Modor) evangélikus lelkész, szerkesztő. Régészeti és helytörténeti kutatásokat is folytatott.

14 Eisner, Jan: Slovenské v pravku. Bratislava 1933, 53, tab. XXIV; XXV, 7; XXVI, 1–2.

15 Eisner i. m. 52, Tab. XXVII, 1 és Bátora, Jozef: Das Gräberfeld von Jelšovce / Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Teil 1. Kiel, 2000, 61, Tab. 9, 17.

16 Hasonló darab ismert a dévényújfalui/Devínska Nová Ves kincsleletben, amely a XIX. században került elő, majd jutott Bécsbe: Angeli, W.: Der Depotfund von Stockerau (Niederösterreich). Mitteilung der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 91 (1961) 141, Taf. 8, 7–8; Benkovsky-Pivavoravá, Zoja: Zur Lokalisierung des bronzezeitlichen „Depotfundes von Stockerau“. Archaeologia Austriaca 78 (1994) 21–23.

Nagysenkvic területéről három kora bronzkori temetőről állnak rendelkezésünkre adatok,¹⁷ amelyek kutatását Meissl Ferenc kezdte meg, aki összegyűjtötte, majd Budapestre küldte a leleteket, tájékoztatva a lelőhelyről a Nemzeti Múzeumot. Meissl későbbi gyűjtéseivel valószínűleg a helyi, általa alapított múzeumot gyarapította, amelynek gyűjteménye az elmúlt évszázad viharos történelmi eseményei során szétszóródtak. Meissl Ferenc azon lokálpatrióták közé tartozott, akik települések és környékének múltját és annak emlékeit gyűjtötték és kutatták. Neve, sajnos, feledésbe merült, pedig lappangó levelei, feljegyzései fontos információkat kínálhatnak a honismereti és a régészeti kutatás számára.

Nevizánszky Gábor–Prohászka Péter

Kiss István, az első műegyetemi építészmérnöki diploma tulajdonosa

Miért fontos Kiss Istvánról (1857–1902) beszélni? Mert ő kapta meg a Műegyetem történetében az első építészmérnöki diplomát 1880-ban, és országos, sőt, a mai országhatárokon is túlnyúló munkássága meghatározó épületekkel gazdagította hazánk nagyvárosainak képét; mert alkotásaival és tanári munkájával előremutató, a XX. századi építészetbe vezető irányt szabott a későbbi építészgenerációknak. S mindezekon túl nekünk, XVIII. kerületieknek, pestszentlőrincieknek – településünk fejlesztése miatt – kiemelten fontos és megkerülhetetlen a személye.

Kiss István a lőrinci birtokos, Herrich Károly vízépítő mérnök lányát, Leonia Ilkát (1866–1945) vette feleségül 1886. június 12-én a budapesti Deák téri evangélikus templomban.¹ Ettől kezdve gyakran megfordult Pusztaszentlőrincen. Ő maga is lelkesen támogatta az apósa hagyatékát képező birtok parcellázását, ami folytatása volt az 1887-es házhelyosztásnak (Ezerháztelep). 1898 márciusában a Herrich lányok meghatalmazták Kiss Istvánt, „*hogy a Szent-Lőrincz-pusztai 3. számú telekkönyvi betétben [...] bejegyzett ingatlanokból tulajdonunkat képező illetőségünket helyettünk és nevünkben eladhassa, hogy ezen ingatlanokra nézve az adásvételi szerződést megköthesse, helyettünk és nevünkben aláírhasse, a vételárat felvehesse és azt jogerősen nyugtázhassa, a tulajdonjog bekebelezésére engedélyt adhasson, [...] az itt felsorolt ingatlanokra nézve mindazt megtehesse, amit ezen jogügyletek lebonyolítása és érdekeinkre nézve hasznosnak és szükségesnek tart.*”² Így jött létre a Bókaytelep, amit Kiss István sógoráról, Bókay Árpád orvosprofesszorról (Herrich Szidónia férjéről) neveztek el. Herrich Károly örökösei – köztük is elsősorban Kiss István – itt szerették volna létrehozni a későbbi település központját, ezért iskola és templom céljára is ajánlottak fel telkeket. Kiss István fellépett az akkor még Kispesthez tartozó település önállósodásának előmozdítása érdekében is. „*A nyarat családjával együtt évről évre a szent-lőrinci Herrich-kastélyban töltötte; az ő eszméje volt a Herrich örökösök tulajdonát*

17 Benkovsky-Pivavoravá, Zoja–Chropovský, Bohuslav: Grabfunde der frühen und beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei. Teil I. Nitra, 2015. 119–120.

1 Budapest Deák téri magyar evangélikus házassági anyakönyv 47/1886. (Budapest Főváros Levéltára XV.20.2) A feleség más helyen gyakran Leonie-ként szerepel.

2 Pest Megyei Levéltár VII.1.c. Pusztaszentlőrinc, 1901. 1–97. 104/3